

"ויהי לעת זקנת שלמה" – על הוראת הפרק (מלכים א' פרק י"א)

הפרק שלפנינו* פותח בביקורת קשה ביותר על שלמה וכאילו הכתוב מבקש לזעזע את הקורא, ובמיוחד לאחר התיאור על חכמתו ועשרו של שלמה בפרק י', מאיגרא רמא לבירא עמיקתא. אומנם קיימים רמזים סמויים לא מעטים עם "שלמה האחר" השונה לגמרי משלמה אוהב הי גם הי אהבו¹. למעשה הפרק הזה הוא תחילתו של תהליך ארוך של ירידה שנפתח בפילוג הממלכה וסופו - חורבן שתי הממלכות, חורבן בית המקדש והגלות². היו כמוכן גם רגעי אור ותקופות קצרות של שקט מדיני וגם היו נסיונות של התחדשות רוחנית ושל חזרה בתשובה ותיקון הסטיות, אך כל אלה היו כחלום יעוף. חלון ההזדמנויות שנפתח מדי פעם נסגר מהר מבלי שמשוהו יצליח לעצור את ההתדרדרות לתחנה הסופית של חורבן וגלות.

שיקולים דידקטיים

הוראת יחידה זו דורשת רגישות מיוחדת ויש לגשת להוראתה בדחילו ורחימו. הוראת הפרק דורשת הכנה יסודית ועל המורה להכיר היטב את דרכי ההתמודדות של חז"ל עם הבעיות והאתגרים שהכתובים מציבים לפנינו, אך יחד עם זאת טוב יעשה אם הוא ינסה לקרוא את הפרק הזה, בראש ובראשונה, כאילו הוא תלמיד בגיל ההתבגרות (חטה"ב) ולחשוב מה תהייה התגובות הספונטניות של התלמידים (מתוך "גובה העיניים" של התלמיד). בדרך זו הוא לא יהיה בעמדת התגוננות מול התלמידים ושאלותיהם, אלא יחד אתם ומתוך לגיטימיות של השאלות הוא יוביל את כיתתו לאט לאט ובבטחה להבנה בכתובים מתוך נקודת מבטם של חכמינו מפרשי המקרא האותנטיים³.

* הוא יחידת הוראה אחת מתוך הספרים: "מדריך לספר מלכים" ו"דפי עבודה ללימוד ספר מלכים", העתידיים להתפרסם בקרוב, מסדרת המדריכים לנביאים ראשונים מאת המחבר.

1. ראה שמ"ב כ"ד, כה; מל"א ג', ג. ולא מקרה הוא שהכתוב משתמש בפועל "אהב" כמקביל לאהבת הי גם כביטוי שלילי לאהבה האחרת השלילית והקשה ביותר.
2. וכן בראייה לאחר הבין העם שפילוג הממלכה היה מן האסונות הקשים שקרו לעם ישראל. כשהנביא מדבר על אסון גדול המתקרב ובא, הוא מדמה את הימים שיבואו לימי הפילוג הראשון. "יביא הי עליך ועל עמך ועל בית אביך ימים אשר לא באו מיום סור אפרים מעל יהודה את מלך אשור" (ישעיהו ז', יז).

לפיכך אנו מציעים ללמד פרק זה בשני מעגלי למידה:
במעגל הראשון נעשה הכרות עם תכני הפרק ודרך זרימתו, בסוף קטע לימוד זה, יהיה לנו על הלוח תרשים זרימה של הפרק על נושאו (ראה הצעה בנספח 1).
במעגל השני נאפשר לתלמידים לשאול את שאלותיהם כשהן מופנות ישירות ל”נוגעים” בדבר. התלמידים יעבדו בקבוצות וכל קבוצה תתמקד באחד מ”גיבורי” הפרק. אנו מציעים להפנות את השאלות: (א) לשלמה; (ב) לאחיה השילוני - כשליחו של ה’ שהסכים למסור את החלטת ה’. שאלות לאחיה הן בעצם שאלות לאלוקים יתברך; (ג) לירבעם בן נבט; (ד) לשני ה”שטנים” הנוספים; (ה) לאחיה השילוני בתפקידו השני, למנות את ירבעם כיורש רוב ממלכת ישראל⁴.

אפשר כמובן לאחד את השאלות, אך אנו מעדיפים לפצלם לפי הנושאים שבמעגל הראשון ולאפשר ליותר תלמידים להיות מעורבים בניסוח השאלות.

הדיון בשאלות שהתעוררו יכול להתקיים במליאה או בקבוצת עבודה כניל, כאשר כל קבוצה מקבלת אחריות על השאלות שהיא שאלה. הקבוצה תדון בהצעות לתשובות כאשר היא נעזרת במפרשים.

במליאה, ידונו מחדש בתשובות בהמשך לשיקול הדעת, כאשר המורה ירחיב וישלים את הטעון השלמה. דיון כזה חייב להסתיים בסיכום והסקת מסקנות ולהתקרב עד כמה שאפשר למטרת הכתובים ולמסקנות שהן נכונות לשעתן ולדורות.

יכולות כמובן להישאר תשובות שלא כולם מרוצים מהן, וחלק מאיתנו חולק על כמה מהן, כפי שהדבר אכן מקובל גם בחז”ל, אך ברור לכולנו אמירת האמת של שלמה בקהלת: ”כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא” (קהלת ז, כ). אגב, פסוק זה יכול לשמש כפתיחה ליחידה אך גם לסיכומה.
להלן מספר מוקדים שראוי לעסוק בהם, הן בהוראה פרונטלית הרגילה והן בשאלת שאלות ותשובות. הדבר תלוי בזמן העומד לרשותו של המורה וברמת התלמידים, ברצותו מרחיב וברצותו מקצר.

3. גם בפרשנות חז”ל יש לא מעט מתח ומאמרי בקורת על שלמה, התנהגותו ומעשיו (ראה חלק מהם בנספח) תוך כדי ניסיון להבין לרוח הכתובים ולמה שנרמז בהם. יחד עם זאת טוב יעשה המורה שכבר בפרקים ג-י יעמוד על אותם הרמזים הביקורתיים הסמויים שבכתובים - בבחינת הכנה לבאות.

4. וכבר לימדנו ר’ יצחק אברבנאל לערוך את השאלות בדרך ישירה ובלתי אמצעית לנוגעים בדבר (ראה לדוגמה הפרשה השישית בספר מלכים, כרך נביאים ראשונים, עמ’ תקנ”ג, שם הוא מפנה שאלות גם לכתובים דהיינו לירמיה הנביא מחבר ספר מלכים). גישתו הדידקטית מרעננת וראוי לאמץ אותה.

- א -

הפרק שלנו פותח בגורמי הכישלון ובשקיעת מלכות שלמה, בתיאור הנפילה התרבותית והרוחנית ורק לאחר מכן יבואו הגורמים האחרים לכשלון. לאמור: מדינה חייבת להתבסס לא רק על חוסן מדיני, צבאי וכלכלי אלא בעיקר על חוסן חברתי, תרבותי ורוחני. כל הגורמים יחד הם הנותנים את החוסן הלאומי. מלכות שלמה, היה בה מהחוסן המדיני והכלכלי, אך לא הייתה מספיק תשומת לב לחוסן הרוחני, ולמרות שבנה את בית המקדש, הרשה שלמה לעצמו פתיחות תרבותית שהיא גם רוחנית לגבי הסביבה.

הכתוב מבקר את שלמה על הפתיחות הזאת, שבמישרין ובעקיפין שימש דוגמה לעם כולו. אמנם היו בוודאי לשלמה מטרות מדיניות טובות בפתיחות הזאת והוא רצה להפוך את ירושלים למטרופולין של העולם וכך יצא שלא רחוק מביהמ"ק איפשר לבנות במות לנשים הנכריות שלו שלמעשה הן היו מעין נציגות מדיניות ותרבותיות של העולם האלילי שבתוך האימפריה ושמסביבו. הוא אמנם קנה בטחון בעזרת נישואים אלה אך המחיר היה יקר, כי הארץ נפתחה ל"רוחות נושבות" מן הסביבה. שלמה, למרות חכמתו, או אולי בגלל עודף חכמתו⁵, לא הרגיש בבקיעים שבלבו.

חופש הפולחן הדתי לנשות שלמה באשר הן, לא יכול היה לעמוד מול ביהמ"ק והם תרתי דסתרי. עדיין נשאלת השאלה הגדולה לגבי העדר שיקול הדעת של שלמה ושל הבעיות ההלכתיות שמתעוררות בקשר לשני הקטעים הראשונים של פרקנו בפסוקים א-י. הכתובים "זועקים" ומבקשים הסבר. הגמרא במסכת שבת (נו, ע"ב) מתמודדת עם הבעייה הזאת ואחרי עיון צמוד במילים של הכתוב היא מגיעה למסקנה: "שהיה לו למחות בנשיו ולא מחה, מעלה עליו הכתוב כאילו חטא". לדרך הלימוד והמסקנה של הגמרא וע"פ הניתוח שלה, נראים הדברים באור שונה, ויותר מובנים לנו.

אברבנאל מנתח את המקור בגמרא ונותן חיזוקים לדרך הלימוד, ומסקנת הגמרא משכנעת ומתקבלת על הדעת. ראוי שהתלמידים יקראו את הכתובים מחדש לאחר שהכירו את הסברו של אברבנאל⁶. נוסף לכך נזכיר לתלמידינו את

5. ראה סנהדרין כט, ע"ב: "אמר ר' יצחק מפני מה לא נתגלו טעמי תורה" וכו'. בסוף קהלת מסכם שלמה את מה שלמד בחייו, שלא החכמה היא הפתרון אלא יראת השמים: "סוף דבר הכל נשמע את האלוקים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם" (ראה "מקדש מלך" של הרב אריאל פרק י"א).

6. הבאנו קטעים מדבריו בנפסח וחשוב שהתלמידים יקראו וישתכעו.

הכלל הגדול שהוא מוצדק וגם מתקבל על הדעת "שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה"⁷.

מאידך גיסא, ככל שאנו מצליחים להסביר, לצמצם ואף להבין את חטאיו של שלמה ומוצאים להם אסמכתאות בכתובים ובכפליהם, כן נתקשה, לאחר מכן, להבין את העונש החמור של הקב"ה על עם ישראל, במיוחד את העונש של פילוג הממלכה. מה הקשר בין חטאי שלמה לבין פילוג הממלכה?! דוד חטא וקיבל עונשו במסגרת המשפחה ובחייו הפרטיים, אך עונשיו של שלמה נראים כאילו יוצאים מכל פרופורציה (ונדון בכך בהמשך).

- ב -

פסוקים א-י מסכמים את הכשלונות של שלמה בשני עניינים הקשורים זה בזה ומביאים לתוצאה אחת. הכתוב פותח בציון העובדה ששלמה אהב נשים נכריות רבות, דהיינו גם "נכריות" וגם "רבות". בהמשך הכתוב מציין את ריבוי הנשים (שרות - 700 ופלגשים - 300). הנשים הנכריות היטו את לבו לכיוונים של עבודת אלילים. הוא בנה להן את הבמות "בהר אשר על פני ירושלים"⁸. התוצאה הקשה הייתה סטיה מדרך ה'. הקטע כולו חוזר ומדגיש את נטיית הלב של שלמה ואת התהליך של הסטיה (ראה ההדגשות של המילה "לב" בקטע הנידון). הכשלון של שלמה מתואר בגמרא כלקח גדול לכל הדורות שלא להתחכם בפרשנות של מצוות התורה: "אמר ר' יצחק מפני מה לא נתגלו טעמי תורה - שהרי שתי מקראות נתגלו טעמן ונכשל בהם גדול העולם" וכו'... (ראה הקטע בנספח)⁹. לפני שנעבור לתיאור העונש צריך לחזור ולהדגיש את דיוקי הגמרא בהאשמת שלמה, ע"י עיון חוזר בקטע. יש להדגיש שהכתוב לא מאשים את שלמה ישירות בעבודת אלילים אלא בנטיית לב ולא בעבודת אלילים בפועל (ראה במיוחד את סברתו של אברבנאל - אי אפשר להגיד על שלמה החכם שעבד בעת ובעונה אחת לאלילים שונים המוזכרים בקטע, זה נגד כל הגיון. ראה גם הסברו של רלב"ג בשאלה מס' 5 בדף העבודה).

7. אין כל קושי להגן על עמדה זו, וטוב שהתלמידים ידונו בהצדקת העמדה וינמקו אותה במילים שלהם.
8. כנראה, הכוונה להר הזתים ולהר הצופים דהיינו למקום הנראה ובמרחק עין מבהמ"ק.
9. בקטע שלנו אין ביקורת מפורשת בעניין כסף, זהב וסוסים אבל בסוף פרק ו', בסמיכות לתיאור הכשלון יש תיאור של ריבוי הכסף וריבוי הסוסים ואין ספק שיש לצרפם לתיאורי הסטיה העיקריים.

- ג -

פסוקים יא-יג מתארים את העונש שהקב"ה מטיל על שלמה ועל ממלכתו. הקטע הזה מעורר שאלה קשה. לפי התיאור בפסוקים יש התייחסות לשלמה האיש, כאילו שהחטא שלו ולכן גם העונש הוא שלו: "וען אשר היתה זאת עמך (אשר ידעת שאתה עובר על מצוותי" - רש"י) קרוע אקרע את הממלכה מעליך ונתתי לעבדך", כאילו מדובר בעונשו האישי של שלמה, אבל הרס הממלכה איננו עניין אישי אלא עניין לכל עם ישראל. התוצאה הייתה הרת גורל להמשך קיומו של העם ויכולתו לשמור על עצמאותו ואחדותו הלאומית והרוחנית. מה הקשר בין חטא התנהגותו של שלמה לבין העונש הלאומי על עם ישראל כולו, שהשלכותיו הן קשות ביותר? קשה להבין את הגזירה מלמעלה אך עם זאת ננסה להתמודד אתה.

1) אין ספק שעבירותיו של שלמה בתחומים הרגישים ביותר השפיעה על העם כולו ולא שמענו שיש התנגדות או נסיונות מרידה בגלל התנהגותו המוסרית דתית של המלך. מאידך גיסא, בענייני המיסים הם היו רגישים יותר, מכאן שלעם יש חלק בהתנהגות הממלכה.

2) שלמה שבנה את ביהמ"ק חייב הוא לדאוג להרבות את אמונת האמת בעולם וע"י בניית הבמות לאלילות (או הסכמה לכך) הוא מיעט את אמונת ה' בעולם. לכן ה' מיעט את מלכותו של שלמה עלי אדמות (ראה פירוש המלבי"ם)¹⁰. הקב"ה מצמצם את עונשו בקובעו שלשלמה תעמוד זכות אביו ולכן קריעת הממלכה תהיה בימי בנו של שלמה, וגם אז שבט אחד יישאר תחת מלכות יורשו והכל בזכות דוד ובזכות ירושלים.

נשאלת עתה השאלה מדוע לא הייתה לשלמה הדרכה צמודה במשך תקופת הזוהר? פרט לשתי ההתגלויות הישירות לא שמענו על נביאים שמדריכים את שלמה, לא בצעירותו ולא בזקנותו. רק אחרי בניית הבמות מופיע הנביא אחיה השילוני (רד"ק פסוק יא) עם הבשורה הקשה (אולי בקהלת נמצא את תגובת הייאוש של שלמה!).

- ד -

מכאן ואילך מספר לנו הכתוב כיצד מתבצעת בפועל הגזירה מלמעלה, מה הם התהליכים ההיסטוריים שבאמצעותם יתגשמו ההחלטות האלוניות. בתהליכים

10. השאלות יותר קשות מן התשובות ויש לחפש תשובות משכנעות יותר, אך אם גזירה היא - נקבלנה.

היסטוריים נשמע, כמובן, על סיבות מדיניות, חברתיות וכלכליות שכולן נראות לעיון והן מחלחלות לתוך העם וגורמות ל"התבשלות" התנאים לאי שביעות רצון ולמרידה גמורה.

חשוב מאוד שהתלמידים יבינו שהמקרא משתדל למסור לנו את האירועים ההיסטוריים על רקע של החלטות אלוטיות¹¹. הכתוב מתאר את הזעזועים במלכות שלמה הן בדרום והן בצפון. כנראה, נסיון המרידה של אדום לא הצליח. באותה תקופה עדיין היו יחסים טובים בין שלמה, חתן המלך המצרי, לבין חותנו. לכן מן המרידה הזאת לא יצא כלום, אבל זרעי פורענות נזרעו. "השטן" מכיוון צפון הרבה יותר רציני וכפי המתואר הוא הצליח. כתוצאה מכך הפסיד שלמה את דמשק וכנראה נאלץ למצוא דרכים חלופיות לשמור על עליונותו באזור הצפון.

מכאן ואילך מתאר הכתוב את המרד של ירבעם בן נבט. ברור שאיש אחד אינו עושה מרד והכתוב מתאר את הגורם המזמן למרד בלי לפרט, אך ברור שיש לו רקע סוציאלי וגם שבטי, אך עדיין אין לנו הסבר משכנע על הבחירה האלוטית - ירבעם. אמנם הוא "גיבור חיל" והלגיטימיות של המרד מקובלת, אך הבחירה הוכחה לא כרע במיעוטו אלא כהתגשמות הרוע בשלמותו. ירבעם הפך לסמל של מלכות רשעה.

הגמרא בסנהדרין שואלת את השאלה: "מפני מה זכה ירבעם למלכות ומפני מה נענש?" תשובת הגמרא מעניינת, אך במיוחד יש לשים לב שבמעשה אחד שעשה יש בו צד טוב וגם צד רע. כשנביא בפני תלמידו את קטע הגמרא ראוי לדון בתופעה זו (ראה קטע הגמרא בנספח וגם הסברו היפה של בעל "מוסר הנביאים"). אין ספק שירבעם בעצם מעודד מרד כללי בשלמה ולכן שלמה מבקש להמית אותו. ירבעם מוצא מקלט בטוח אצל שישק מלך מצרים מהשושלת החדשה (XXII). שישק אינו מחוייב לשלמה, ולהפך: יש לו עניין להחליש את מלכות שלמה החזקה.

- ה -

על אחיה השילוני הוטלה משימה למנות את ירבעם למלך על ישראל. המעשה הסמלי שהוא עושה בא להמחיש את גודל הטרגדיה שעומדת להתרחש אנחנו לא שומעים את תגובת ירבעם, לא הבעת שמחה ותודה על המינוי ולא הבעת צער.

11. בעיני העם חטאי שלמה הרוחניים לא יבואו לידי ביטוי כלל, ורק החטאים הנוגעים בהם ישירות ויש להן השלכות יומיומיות על חייהם, הם שישורגשו. אך הכתוב חוזר ומדגיש כי הייתה סיבה מעם ה' למען הקים את דברו אשר דבר ה' ביד אחיה השילוני אל ירבעם בן נבט. דוגמאות רבות יש במקרא לתיאור תופעה זו. נזכור את שופטים פרק ט' פסי כב-כד ופסי נז-נו.

וכאב על פילוג הממלכה. כדי שירבעם יבין את משמעות ההחלטה האלוקית מסבב אחיה שהרקע למשבר הקשה הזה, הוא אמוני-דתי, ומכאן האזהרה הקשה לירבעם (פסוק לח). המבחן העליון של המשך קיום ממלכתו הוא אמוני וכל השאר טפל לו.

במילים אחרות, הפילוג מבחינה אלוקית הוא עונש על הפרת הברית ע"י שלמה, ותוך כדי העונש הקשה זה מוסבר לירבעם שלא יעלה על דעתו שמדובר כאן בסילוק מוחלט של מלכות בית דוד (לא דומה למעבר ממלכות שאול למלכות דוד).

אחיה מדגיש שמלכות בית דוד תמשיך להתקיים משום אהבת ה' את דוד ואת ירושלים. יתר על כן, גם הפילוג הזה הוא לא לנצח ("ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים"). ראוי לעיין בפרשנים מהי המשמעות "לא כל הימים" עד מתי יהיה הפילוג הזה. מתי תחזור מלכות בית דוד (ראה הצעותיו של רד"ק - מינימליסטיות ומקסימליסטיות)¹².

כדאי לעיין גם ביחזקאל ל"ז, כא ועד סוף הפרק. ואולי תקופתנו היא כבר ראשיתם של הזמנים ההם. בין כך ובין כך עלינו לומר "כל מה דעביד רחמנא לטב עביד", ומלכות יהודה ומלכות אפרים הם שני חצאים של שלמות אחת כאשר לכל אחד יעודים ותפקודים שצריכים להשלים זה את זה בקיום הנצחי של עם ישראל¹³.

לסיכום, נראה לנו שלמרות שהתחלנו את לימודנו מתוך קריאת הפסוקים ב"גובה עינינו" ושל תלמידינו, הרי בסופו של הלימוד, אם לא נרגענו, הרי זה משום שהמקרא לא מבקש שנרגע אלא להיפך שנמשיך לעסוק בעניינים אלה ונחפש פתרונות טובים יותר ואמיתיים יותר, ובינתיים נקבל את דברי "שם משמואל" שמאז אכילת האדם מעץ הדעת אין דבר בעולם שכולו טוב או כולו רע, אלא, הכל מעורב טוב ורע והמיעוט תמיד מתבטל ברוב. הדבר נקרא על שם רובו אם טוב ואם רע¹⁴, ורוב רובו של המלך שלמה הרי הוא טוב שבטובים. ואם לא נחה דעתנו גם מגישה זו הרי נזכיר את הגישה של צדיק אחר, ר' צדוק הכהן מלובלין שאומר על הפסוק "והמלך שלמה אהב נשים נכריות" כדלקמן:

12. במיוחד האפשרות שמלכות בית דוד תחזור לקדמותה כבר בימי אסא אלא "שקלקל אסא ונשען על מלך ארם". וכך הפסדנו חלון הזדמנויות. וראוי ללמוד לקח - לעתים הקב"ה פותח חלון הזדמנויות וצריך לדעת לא להחמיץ.

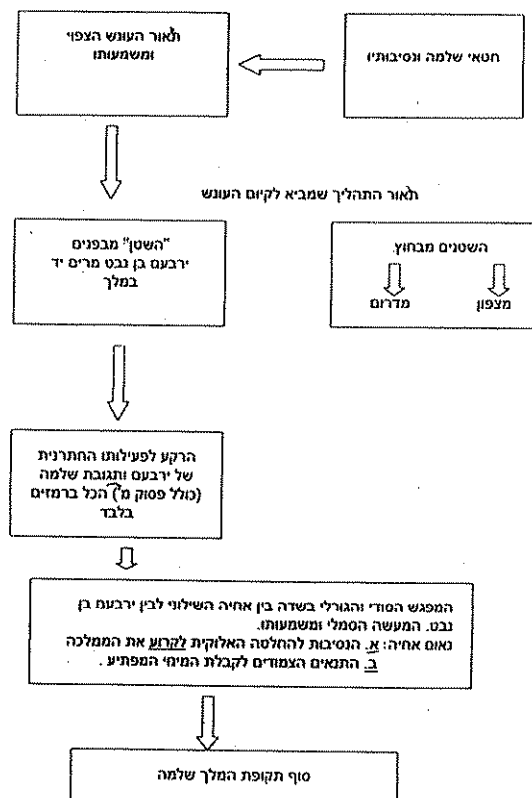
13. ראה את מאמרו המפורסם של הרב קוק זצ"ל, מאמרי הראייה א', קובץ מאמרים, ירושלים תשמ"ד, מהדורה מתוקנת תשמ"ח, עמ' 94-99.

14. "שם משמואל" פרשת מצורע, ניתן להביא כאן לחיזוק גדול גם את דברי הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ג', הלכה א-ב) "...ואין שוקלין אלא בדעתו של אל דעות והוא היודע היאך עורכין הזכויות כנגד העונות".

"ענין זה אין בו השגה לפי שכלנו ותפוסת בשר ודם. רק לפניו יתברך גלוי וידוע שכל מעשי שלמה אלו, היו להמשיך הקדושה, בכל התענוגים השפלים אשר בעולם הזה. ולמראה עיני האדם, נעלם עומק העניין הזה עד ימות המשיח בב"א"¹⁵.

וכבר אמר שלמה "סוף דבר הכל נשמע" וגו', ה"הכל" של שלמה הוא עצום ורב, הוא שבנה את בית המקדש והשאיר לנו את ספריו הגדולים שבהם שיקע את חכמת חייו וגעגועיו הגדולים ליראת שמים ולאהבת ה' והשאיר לנו הדרכה רבה שמהם אנו מתפרנסים עד ימינו אלה. גם מהצלחותיו וגם מכשלונותיו אנו לומדים ומתעשרים.

נספח 1

15. "פרי צדיק", סוכות ל"ח, מצוטט מביאורי החסידות לני"ר מאת ישי חסידא, מוסד הרב קוק ירושלים תשי"מ, עמ' קמ"א.

נספח 2

דף עבודה לסיכום פרק י"א

ענה על 8 מתוך 11 השאלות הבאות:

1. "והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות...".
 - א. מאלו מדינות באו הנשים הנכריות הללו?
 - ב. מדוע, לדעתך, מפרט הכתוב את מוצאן של הנשים? (היעזר במפת האזור וכך תבין יותר טוב את משמעות הנשואין האלה).
2. מה לדעתך המשמעות של הפועל "אהב" בפסוק זה? לפי תשובתך לשאלה 1. תציע פועל אחר או ביטוי אחר שיאפיין את אהבת שלמה לנשים נכריות רבות.
3. "והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות...".
 - ר' יוסי אומר: "למשכן לדברי תורה ולקרנן תחת כנפי השכינה". (תלמוד ירושלמי סנהדרין פרק ב' הלכה ו')
 - האם הצליח שלמה המלך במשימה זו? הבא ראיות מן הכתוב.
4. בפסוקים א-י יש תיאור קשה של חטאי שלמה. אך יש משפט אחד המבקש לרכז במקצת את החטאים.
 - א. מהו המשפט? (כתוב אותו).
 - ב. האם, לדעתך, הוא אכן מרכז במקצת את חטאיו? נמק את תשובתך.
5. "אז יבנה שלמה במה לכמוש שקוץ בני עמון..." (פסוק ז). איך יתכן שאיש חזק כשלמה יעשה כן?
 - לפניך קטע מפירושו של הרלב"ג. קרא אותו וענה על השאלות הבאות:
"...וראוי שתדע שכבר יאמר (הכתוב) שכבר עשה פלוני דבר מה, אם בשעשאו בעצמו, אם כשעשאו על ידי שליח, כמו שאמר שלמה 'יבנה בניתי בית זבול לך'. וכבר יאמר גם כן שהוא עשאו, כאשר לא מיחה בעושה אותו והיה בידו למחות. וזה מורגל בלשונות שאתה תראה ששיבו האשם בדבר למי שהיה בידו למחות כשלא מחה, ויאמרו לו שהוא עשה הכל..."
 - א. מה היה קשה לרלב"ג בפסוק זה?
 - ב. הסבר את תשובתו במילים שלך.
 - ג. איזה מסקנה התנהגותית צריכים אנו ללמוד מפירושו זה?
 - ד. האם לדעתך תשובתו פותרת את השאלות הקשות שנשאלות על שלמה? נמק את דעתך.

6. "שתי מקראות נתגלו טעמים (טעם המצוה נכתב בפירוש בכתוב) ונכשל בהם גדול העולם" (סנהדרין כא, ע"ב).
עיי' בפרשת המלך בחומש דברים י"ז, יד-כ וענה:
א. מיהו גדול העולם שחז"ל מכוונים אליו?
ב. מה הם שני הכתובים שהמאמר מתכוון אליהם?
ג. הוכח שגדול העולם אכן נכשל בהם.
7. לפי הגמרא שלמה לא חטא בפועל בכל החטאים הרשומים בפסוקים א-י אלא בגלל שהוא לא מחה (התנגד בפועל) מעלה עליו הכתוב כאילו עשה את כל המתואר. עדיין אנו מבקשים לדעת למה הוא באמת לא מחה? לפניך שתי הצעות. ברור את הנראית לך יותר ונמק עמדתך. (אם יש לך הצעה שלישית כתוב אותה):
א. כדי שכל האומות יבואו לירושלים. ויהיה להם פינה משלהם.
ב. כי שלמה מבקש להיות בקשר עם כל האומות שמסביב מתוך ידידות והבנה ולא מתוך מלחמות.
8. "אך בימיו לא אעשנה..." (פס' יב). אם מגיע לו העונש מדוע לא יקבל אותו בחייו, מדוע לדחות? מהי תשובת הכתוב? נסה להצדיק גישה זו.
9. בפסוקים יא-יג מוסר הנביא את העונש על המעשים השליליים של שלמה המלך. שלמה שומע ואינו מגיב. שער מדוע אין הוא מגיב. נסה לשכנע בנימוקיך.
10. בפסוקים כט-לט נתבשר ירבעם בן נבט ע"י הנביא אחיה השילוני שה' בחר בו להיות מלך על רוב שבטי ישראל. ירבעם שומע ואינו מגיב. שער מדוע אין הוא מגיב.
11. "וירם יד במלך" (פסוק כו).
א. מה פירושו של ביטוי זה?
ב. מה הרקע להרמת ידו של ירבעם במלך?
ג. היש לדעתך קשר כלשהו למוצאו השבטי של ירבעם (נמק תשובתך).

נספח 3

מקורות מהתלמוד ומפרשנים על פרק י"א

א. מסכת שבת נו, ע"ב

אמר ר' שמאל ט"ו נחמי אד יתן כל האמר שלמה תאמינו אלא טענה שנאמר ואלא היה לבנו שלם עס' ה' אלהיו כלבב דוד אביו. כלבב דוד אביו הוא דלא דעה, כדכתיב נבי לא תשא. אלא מה אני מקיים ויהי לעת וקנה שלמה נשיו הש' את לבנו, והוא טרבי נתן דר נתן רמי כתיב ויהי לעת וקנה שלמה נשיו הש' את לבנו, והכתיב כלבב דוד אביו כלבב דוד אביו הוא דלא דעה, כדכתיב נבי לא תשא. אלא מה אני מקיים ויהי לעת וקנה שלמה נשיו הש' את לבנו ללכת אחרי אחרים ולא הלך והכתיב ו'או יבנה שלמה במה לכבוש שקין מאב שבקש לבנות ולא בנה אלא טענה ו'או יבנה וירשע מוכח לו שבקש לבנות ולא בנה אלא דבנה הכא נמי דבנה אלא כדכתיב רבי יוס' אמר ו'את הבמטה אשר על פי ירושלים אשר טיטן לה' ו'המשה אשר בנה שלמה סף ישראל לעשתיה שקין צדונים ונ' ו'אפשר כא' אלא ולא כיעים וירשעם ולא כיעים עד שבא יאשיהו וכיעים והלא כל עין שבארץ ישראל אלא וירשעם ביערים אלא מקדש ראשונים לארדונים מה ארדונים לא עשו וחלה בן לשבת אף ראשונים לא עשו וחלה בן לנאי והכתיב ו'יעש שלמה הרע בעיני ה' אלא מפני שרצה לו למצות בנשיו ולא כדעה מעלה עליו הכתוב כאילו חסא אביר רב יודיה אמר שמאל ט"ו לו לאות צדיק שהוא שמש לדבר ארץ ואל יכתובו ויעש הרע בעיני ה' אמר רב יודיה אמר שמאל בשעה שנשא שלמה את בת פרעה הכניסה לו אלקי מי וזכר האמה לו כך עושן לעטרה וזה מלוגי' וכך עשים לעז' פלוגי' ולא מידה בה

ב. מסכת סנהדרין כא, ע"ב

ואמר רבי יצחק: מפני מה לא נתגלו טעמי תורה - שהרי שתי מקראות נתגלו טעמן נכשל בהן גדול העולם. כתיב לא ירבה לו נשים, אמר שלמה: אני ארבה ולא אסור, וכתיב ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבנו. וכתיב לא ירבה לו סוסים, ואמר שלמה: אני ארבה ולא אשיב וכתיב ותצא מרכבה ממצרים בשש וגו'.

ג. רמב"ם - הלכות איסורי ביאה פרק י"ג, ד-טז

אל יעלה על דעתך שמשמין המושיע את ישראל או שלמה מלך ישראל שנקרא ידיר יי' נשאו נשים נכריות בגיותן, אלא סוד הדבר כך הוא, שהמצוה הנכונה כשיבא הגר או הגיורת להתגיי' בודקין אחריו שמו בגלל ממון שיטול או בשביל שררה שיזכה לה או מפני הפחד בא להכנס לדת, ואם איש הוא בודקין אחריו שמו עיניו נתן באשה יהודית, ואם אשה היא בודקין שמו עיניה נתנה בבחור מבחורי ישראל, אם לא נמצא להם עילה מודיעין אותן כבוד עול התורה וטורח שיש בעשייתה על עמי הארצות כדי שיפרוש, אם קבלו ולא פירשו וראו אותן שחזרו מאהבה מקבלים אותן שנאמר ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה. לפיכך לא קבלו בית דין גרים כל ימי דוד ושלמה, בימי דוד שמו מן הפחד חזרו, ובימי שלמה שמו בשביל המלכות והטובה והגדולה שהיו בה ישראל חזרו, שכל החוזר מן העכו"ם בשביל דבר מהבלי העולם אינו מגיר הצדק, ואעפ"כ היו גרים הרבה מתגיי' בימי דוד ושלמה בפני הדיוטות, והיו ב"ד הגדול חוששין להם לא דוחין אותן אחר שטבלו מל"מ ולא מקריבין אותן עד שתראה אחריתם. ולפי שגיר שלמה נשים ונשא, וכן משמין גי'ר ונשא, והדבר ידוע שלא חזרו אלו אלא בשביל דבר, ולא על פי ב"ד גי'רם חשבו הכתוב כאילו הן עכו"ם ובאיסורן עומדין. ועוד שהוכיח סופן על תחלתן שהן עובדות כו"ם שלהן ובנו להן במנות והעלה עליו הכתוב כאילו הוא בנאן שנאמר אז יבנה שלמה במה.

ד. פירוש אברבנאל למלכ"א י"א

ונאמר ויתאנף ה' בשלמה

כי נטה לבבו מעם ה' וגומר, והפסוקים האלה מורים על חטאו, ויקשה אם כן למה נטו חז"ל ממשותיהם והנראה בדבר הזה הוא, שבאו אליו מסברא ישרה ומהנראת הכתובים. אם מדרך הסברא, כי בהיות שלמה חכם כמלאך האלקים, איך יתכן להאמיני שנטה לבבו להאמנת ההבלים והשקוצים אשר היו מאמינים האומות הסכלות ההם? ואם הוא ע"ה נחכם מכל האדם בידיעת האלקיות והשגת מציאותו יתברך, כמו שיוורו עליו דבריו הטובים והישרים, איך אם כן עוב האמת והאמין בשוא נטעה? וזה ממה שיוור שאלם כמורה חלילה וחם שיהיה עובד ע"ו. ועוד שאם היה שנטה להאמין בע"ו ולעבדה, איך יתכן שיאמין בכל האלוהות יחד בעשרות אלקי הציונים ובמלכום שקוף העמונים ובכמוש שקוף מואב ובשאר האלוהות כלם? כי הנה האומות היו מתחלפות באמונתם ושכל אחת מהם היתה עובדת ע"ו אחת ומכחשת אלוה וולתה, ולא היה מהם מי שיאמין בכלם, כי יהיה ענינו קבוצ המקבילים או ההפכים יחד כפי אמונתם, ואחרי אשר ראינו שייחס לשלמה כל האלוקות האלה, ראוי שנאמין שלא היה ענינו האמונה בהם והעבודה לכלם יחד ולא לאחד מהם, ואמנם בדרך הנראת הכתובים, לפי שהכתוב אמר ראשונה ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלקים אחרים, ואם היה הכוונה במאמר הזה שהאמין בהם ועבדם, לא היה ראוי שנקרא אחרי מיד ולא היה לבבו שלם עם ה' אלקיו כלבב דוד אביו,

כי היחס ימצא בין הדברים שהם ממין אחד לא כאשר הם ממינים או מסוגים מתחלפים. ואם היה שלמה עובד ע"ו ודוד אביו תם וישר ירא אלקים לא היה ביניהם אם כן בשלמות יחס כלל, לומר שלא היה לבבו שלם עם ה' כלבב דוד אביו, גם אמרו וילך שלמה אחרי עשירות אלקי צידונים ואחרי מלכום שקוף עמונים, אם היה הכוונה בהליכה ההיא שהאמין באלהותם והשתחוה להם ועבדם, איך יאמר אחרי ולא מלא אחרי ה' כדוד אביו? והוא המורה שחמא שלמה אכל לא בעבדו הע"ו והיה חלילה, גם מה שאמר או יבנה שלמה במה לכמוש וגו', אם היה הכוונה שבנה אותה במה לעבוד בה הע"ו הוויא, איך אמר אחרי וכן עשה לכל נשיו הנכריות מקטירות ומזבחות לאלוהיהן? יורה שבהן היה החטא והע"ו לא בשלמה, גם אמרו ויתאנף ה' בשלמה כי נטה לבבו מעם ה' וגומר, אם היה חטאו שעבד ע"ו לא היה ראוי שיאמר כי נטה לבבו מעם ה' הנראה אליו וגו', אבל היה ראוי שיאמר כי פנית אל אלקים אחרים או כי ננית אחרי אלקי נכר הארץ כדברי משה 'עליו השלום' (דברים ל"א) או יתלך ותעשה לך אלקים אחרים ומסכות להבעיטני (ואותי השלכת אחרי גוך, כמו שאמרו לירבעם (בסי' י"ד ט"ז), לא שיוכזר לכד הנטייה מעם ה' שאפשר שיפורש על הפרד הדבקות ממנו יתברך לא על עבודת אלקים אחרים, ומפני הסכות האלה כלם ראו חז"ל ששלמה תם ושלום שיעבד ע"ו, אבל שהיה חטאו שהניח לנשיו לעבוד ע"ו בהיותם עמו ולא מיחה ביותן ולכן נחשב אליו כאלו עבדם.

ה. רלב"ג, מלכ"א י"ח, ז

או יבנה שלמה במה -

שהוא כאלו בנאה אחר שהניח נשיו לבנותה. ובכלל, הנה לקחו אותם היה סבה לבנות אלו הבנות לעבודה זרה, ולזה היה שלמה סבה לבנייתם. ובכלל הנה הוא מן השקר באיש חכם בשלמה, שיטה לאלו ההבלים והשקוצים, עם היותו משיג השם יתברך יוור מוולתו מהאנשים וכבר יעיד על זה גם הספרים שחבר ברוח הקדש, ונראה אליו השם יתברך גם כן פעמים, ולזה לא יתכן כאיש כמוהו שיהיה עובד עבודה זרה וראוי שתדע, שכבר יאמר שכבר עשה פלוגי דבר מה, אם בשעשאו כעצמו אם בשעשאו על ידי שליח, כמו שאמר שלמה "בנה בניתי בית זכור לך" (מ"א ח"ג), וכבר יאמר גם כן שהוא עשאו, כאשר לא מיחה בעושה אותו והיה ביד למחות. וזה מורגל מאד כלשונות, שאחז תראה ששיבו חאשם בדבר למי שהיה ביד למחות כשלא מיחה, ויאמרו לו שהוא עושה הכל ולזה אחשב שאמרה התורה "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא" (וי' יטו) - רוצה לומר, שאם לא תוכיחהו, תשא עליו חטא במה שיחטא בו, כי הוא כאלו עשית החטא והוא בידך; ובוה האופן השלישי אמר בוה המקום אז יבנה שלמה.

ו. פירוש המלבי"ם, מלכ"א י"א, יא

קרוע אקדע את הממלכה ונתתיה לעבדך והיה השוש
הזה מזה כנגד מזה כאשר עבדו הם זה נבא השמים שהם עבדי האל והסירו הממלכה מהאל יתברך בן
יסוד המלוכה ממנו אל עבדו, אולם בלד לו שח"ס קרוע אקדע הוא על הגזרה שגזרה עליו עתה ובעוד
זמני חייו נבא אחיה הגלוי לירבעם ונתן לו עשרה קרשים שהם עשרה שנים, ונכ"ל המעשה בפעל
לא יהיה זמניו

ז. מוסר הנביאים, כרך ב', עמ' 255

וכה שלא טיחה שלמה בהטעשים האלו. אמרו
המפרשים שזהו מפני שאז נעשתח ירושלים
למבצר פולין ששם היו באים הרבה תורים
וסוחרים רבים מכל הארצות. וכמובן שבעיר
כזאת היה טן הצורך שכל אחד מבני העמים
ימצא שם כפת לאלהיו בכרי שיוכל לספק את
צרכיו הדתיים. ונמצא ששלמה חשב שכוח
הוא עושה דברים טובים לטובת עמו, כי עד
ידי זה הוא טרתיב את מסחר הארץ. ועוד
שכוח הוא מרכה שלום לישראל, כי הוא מתקשר
על ידי זה בידודות עם כל העמים אשר היו
סובבים את ארץ ישראל, ומחמת זה אי אפשר
היה לומר עליו שהוא היה חוטא בעצם.